

**BANKLARDA MUAMMOLI KREDITLARNI KAMAYTIRISH YO'LLARI (AT
"XALQ BANKI" MISOLIDA)****Ostonov Abdullo Akmalovich****O'zbekiston Respublikasi****Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi****a.ostonov@xb.uz****<https://doi.org/10.5281/zenodo.16957413>**

Bank tizimi har qanday mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining muhim asosi bo'lib, uning samarali faoliyati milliy iqtisodiyot barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, tijorat banklarining asosiy faoliyat yo'nalishlaridan biri bo'lgan kreditlash jarayoni iqtisodiy subyektlar, tadbirkorlik subyektlari va aholining moliyaviy ehtiyojlarini ta'minlab, iqtisodiy faollikni rag'batlantiradi. Biroq, ushbu jarayonda yuzaga keladigan muammoli kreditlar bank faoliyatiga sezilarli darajada salbiy ta'sir ko'rsatib, moliyaviy barqarorlikka putur yetkazadi. Shu bois, muammoli kreditlarni kamaytirish masalasi bugungi kunda nafaqat alohida banklar, balki butun bank tizimi uchun dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

AT "Xalq banki" misolida olib borilgan tahlillar muammoli kreditlarning shakllanishiga olib keluvchi asosiy omillarni aniqlash, mavjud risklarni baholash va ularni bartaraf etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatdi. So'nggi yillarda bankning kredit portfeli hajmi ortib borayotgan bo'lsa-da, muammoli kreditlar ulushining ham sezilarli darajada ko'paygani kuzatilmoqda. Masalan, 2022 yilda bankning umumiy kredit portfeli 41,2 trln so'mni tashkil etgan bo'lib, muammoli kreditlar hajmi 2,4 trln so'mni (5,8 %) tashkil qilgan. 2023 yilda esa bu ko'rsatkich mos ravishda 48,5 trln so'm va 3,1 trln so'm (6,4 %) ga oshgan. 2024 yilga kelib muammoli kreditlar hajmi 3,9 trln so'mga yetib, umumiy portfelning 7,4 foizini tashkil qilgan. Bu esa bank faoliyatida kredit sifati bilan bog'liq muammolar borligini va ularni tizimli hal etish zarurligini ko'rsatadi.

Muammoli kreditlarning asosiy sabablari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin: qarz oluvchilarning moliyaviy holatini baholashdagi xatoliklar, kreditlash standartlarining zaifligi, garovlar bilan ishlashdagi tizimdagi muammolar, sud-huquqiy jarayonlarning cho'zilib ketishi, shuningdek, makroiqtisodiy beqarorlik. AT "Xalq banki"da olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, muammoli kreditlarning asosiy qismi (taxminan 73 %) kichik va o'rta biznes hamda iste'mol kreditlari segmentiga to'g'ri kelmoqda. Bu esa aynan shu yo'nalishlarda risklarni baholash, qarz oluvchilar monitoringi va oldini olish chora-tadbirlarini kuchaytirishni talab qiladi.

Muammoli kreditlarni kamaytirish bo'yicha "Xalq banki" tomonidan amalga oshirilgan chora-tadbirlar ichida birinchi o'rinda kredit siyosatining qayta ko'rib chiqilishi, risklarni baholash tizimining takomillashtirilishi va kredit portfelining segmentlar bo'yicha diversifikatsiya qilinishi alohida e'tiborga loyiq. Bank tomonidan "Risk-based pricing" modeli joriy qilinib, har bir qarz oluvchining moliyaviy holati, soha tavakkalchiligi va kredit tarixiga qarab foiz stavkalari differensiallashtirildi. Bu esa yuqori xavfli mijozlar bo'yicha stavkalarni oshirish, past xavfli mijozlarga esa qulay shartlar taklif etish orqali kredit risklarini boshqarish imkonini berdi.

Shuningdek, "Xalq banki"da raqamli texnologiyalar asosida erta ogohlantirish tizimi – "Early Warning System" ishlab chiqildi. Bu tizim orqali mijozlarning moliyaviy intizomi, to'lov grafigiga rioya qilinishi va boshqa muhim ko'rsatkichlar real vaqt rejimida monitoring

qilinmoqda. Natijada muammoga aylanishi mumkin bo'lgan kreditlar erta aniqlanib, ularning restrukturizatsiyasi yoki muddatini uzaytirish orqali kredit sifatini saqlab qolishga erishilmoqda. Mazkur tizim asosida 2024 yilda 1,2 trln so'mlik potentsial muammoli kreditlar bo'yicha oldindan choralar ko'rilgan.

Muammoli kreditlarni kamaytirishda yana bir muhim yo'nalish – garov ob'ektlarini tezkor baholash va realizatsiya qilish tizimini takomillashtirishdir. AT “Xalq banki” garov portfelini inventarizatsiya qilib, likvid bo'lmagan garovlarni almashtirish, ularni bozorga mos narxlarda baholash va “onlayn-auksion”lar orqali ochiq savdoga chiqarish ishlarini yo'lga qo'ydi. Natijada 2023–2024 yillarda 197 ta ko'chmas mulk va boshqa garov ob'ektlari realizatsiya qilinib, 620 mlrd so'mlik kreditlar qaytarilishi ta'minlandi.

Kredit sifatini yaxshilashda bank xodimlarining malakasini oshirish, xususan kredit baholash, risklarni tahlil qilish va mijozlar bilan muzokara olib borish bo'yicha bilimlarini chuqurlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda “Xalq banki” kredit risk menejerlari uchun ichki malaka oshirish kurslari tashkil etgan va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikda treninglar o'tkazgan.

Shu bilan birga, bank tomonidan muammoli kreditlarni tashqi fondlarga sotish (“distressed asset sales”), qarzni kapitalga aylantirish (“debt-to-equity swap”) va sudgacha bo'lgan murosa mexanizmlari kabi zamonaviy yondashuvlar joriy qilinmoqda. Jumladan, 2024 yilda bank muammoli kreditlar paketini 480 mlrd so'm miqdorida maxsus investitsion fondga sotgan, bu orqali balansdagi riskli aktivlar kamaytirilgan va kapital yetarliligi yaxshilangan.

Xalqaro tajriba asosida shuni ta'kidlash joizki, muammoli kreditlarni samarali boshqarish uchun banklar o'zining ichki risk tizimini mustahkamlashi, kredit siyosatini qat'iylashtirishi, raqamli texnologiyalarni keng joriy qilishi va mijozlar bilan ochiq hamkorlik asosida ishlashi zarur. Sud-huquqiy tizim, garovlarni ro'yxatga olish va ularni realizatsiya qilish tartiblari soddalashtirilsa, banklar muammoli kreditlardan tezroq xalos bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bundan tashqari, Markaziy bank tomonidan “Prompt Corrective Action” mexanizmlarini kuchaytirish va kredit byurolari faoliyatini kengaytirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, AT “Xalq banki” misolida muammoli kreditlarni kamaytirish bo'yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlar ijobiy natijalar bermoqda. Biroq bu jarayonni yanada takomillashtirish uchun kompleks yondashuv, barqaror moliyaviy menejment, texnologik yangilanish va regulyator bilan samarali hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Bank tomonidan 2025–2026 yillar uchun ishlab chiqilgan strategiyada muammoli kreditlar ulushini 4,5 % gacha kamaytirish, kredit portfelining 20 % ini past riskli yashil loyihalarga yo'naltirish, hamda mijozlarga xizmat ko'rsatishda shaffoflikni oshirish kabi maqsadlar belgilangan bo'lib, bu bankning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu sababli, muammoli kreditlar bilan kurashishda faqat qisqa muddatli choralar emas, balki uzoq muddatli strategik yondashuv va tizimli islohotlar muhim o'rin tutadi. Bank tomonidan belgilangan ushbu strategik maqsadlar, avvalo, muammoli kreditlar salmog'ini kamaytirish orqali bankning moliyaviy holatini sog'lomlashtirishga qaratilgan bo'lib, bu jarayon bir necha asosiy ustuvor yo'nalishlarda amaliyotga tatbiq etilishi kutilmoqda. Xususan, birinchidan, kredit ajratish mexanizmlarini takomillashtirish orqali risklarni aniqlash va baholash tizimi ilg'or texnologiyalar yordamida avtomatlashtiriladi. Bu orqali qarz oluvchilar moliyaviy intizomi, daromad manbalari, biznesning barqarorligi va soha tavakkalchiligi asosida chuqur tahlil qilinadi.

Ikkinchidan, “yashil” kreditlash siyosatini kengaytirish orqali bank kredit portfelining bir qismini atrof-muhitga salbiy ta’siri past, ekologik xavfsiz va barqaror rivojlanishga xizmat qiluvchi loyihalarga yo’naltirishni maqsad qilmoqda. Bu bilan nafaqat muammoli kreditlar xavfi kamayadi, balki bank xalqaro moliya institutlari bilan “yashil” moliyalashtirishda hamkorlikni yo’lga qo’yish imkoniyatiga ega bo’ladi. Shu bilan birga, bu yo’nalish bank imidjining ijobiy shakllanishiga, mijozlar ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Uchinchidan, mijozlarga xizmat ko’rsatish jarayonlarini raqamlashtirish va shaffofligini ta’minlash orqali kredit olish jarayonida inson omilidan kelib chiqadigan subyektiv qarorlar qisqartiriladi. Bu bank va mijoz o’rtasidagi ishonch muhitini mustahkamlab, kreditni maqsadli ishlatish intizomini kuchaytiradi. Ayniqsa, mobil ilovalar, elektron monitoring platformalari va chatbotlar orqali mijozlar o’z kredit holati, to’lov muddatlari, qarzdorlik darajasi haqida tezkor va aniq ma’lumotga ega bo’lishi muhim jihat hisoblanadi.

To’rtinchidan, bank tomonidan kredit sifati bo’yicha ichki nazorat tizimi yanada kuchaytiriladi. Bu doirada kreditlar hayotiy tsikli davomida – ajratilishidan to to’liq qaytarilishigacha bo’lgan bosqichlarda monitoring jarayonlari takomillashtiriladi. Qarz oluvchilarning moliyaviy holati yomonlashish ehtimoli aniqlanganda, bank ularni erta bosqichda ogohlantirib, zaruriy chora-tadbirlarni ko’rishga imkon beradi.

Shuningdek, bank regulyator talablariga muvofiq holda muammoli kreditlar portfelini bozorga chiqarish, sotish yoki restrukturizatsiya qilish imkoniyatlarini ham kengaytirmoqda. Bu orqali bank balansida uzoq vaqt qolib ketayotgan aktivlar hajmi kamaytiriladi, ularning naqd aylanishi tiklanadi va faol kreditlash uchun qo’shimcha likvidlik yaratiladi. Bundan tashqari, bank Markaziy bank va kredit byurolari bilan hamkorlikni kuchaytirib, mijozlar to’g’risidagi axborotlar asosida real risk xaritasini shakllantirishni rejalashtirmoqda.

References:

Используемая литература: Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2024). *Tijorat banklari faoliyati bo’yicha statistik axborot*. — Toshkent.
2. AT “Xalq banki” (2024). *2022–2024 yillar moliyaviy hisobotlari va tahliliy ma’lumotlar*. — Toshkent.
3. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti (2020). *“Bank tizimini isloh qilish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi PQ-4794-son qaror*. — 12-noyabr.
4. Basel Committee on Banking Supervision (2017). *Guidelines on Sound Credit Risk Assessment and Valuation for Loans*. — Bank for International Settlements.
5. Jahon banki (2023). *Uzbekistan Financial Sector Review Report*. — Washington, D.C.
6. O’zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi (2023). *Bank sektorida kredit siyosatini takomillashtirish bo’yicha uslubiy tavsiyalar*. — Toshkent.
7. O’zbekiston Respublikasi “Banklar va bank faoliyati to’g’risida”gi Qonuni. (Yangi tahrir). — Qabul qilingan sana: 5-iyul 2022 yil.
8. International Monetary Fund (IMF) (2022). *Managing Non-Performing Loans in Emerging Economies*. — Washington, D.C.
9. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS 9). *Moliyaviy aktivlar va qarzlar baholash me’yorlari*, 2021-yil tahriri.